

A. L i l l
(Tartu)

KREEKA-LADINA PÄRITOLUGA TERMINITE TULEK EESTI
MEDITSIIINITEKSTIDESSE (1869-1914)

Sõnade laenamine teistest keeltest on üheka erialaterminoloogia loomise ja rikaetamise allikaka. Eesti mediteiiniterminoloogia diakrooneel vaatlusel võib eristada perioode, kus võõrpäritoluga terminite keeditulak oli eriti intensiivne. Alljärgnevas käsitluses on püütud leida selle nähtuse põhjusi ja tingimusi, mis määrasid laenatud terminite kuju. Laenude mugaemise jälgimiseks on 640 võõrpäritoluga termini hulgaat valitud 239 eritüveliat terminit, mis esinevad 431 variandis. Terminid on pärit eesti mediteiinitekstidest 1869-1914. Valiku määrasid momendid, mis on võimaldamud jälgida termini päritolu ja kohanemist: sõna on esinenud rohkem kui ühel kujul ja/või sisaldanud eesti keelele võõraid bälilikaid või häälikuühendeid, olnud tänapäevases erineva graafilise kujuga, erineva tüvevokaaliga, sõna võõrust on esile tõstatud jutumärkide, apostroofi vm. abil.

Esmakordselt esinevate terminite absoluuthulga järgi reastuvad aastad järgmiselt: 1913 (105 võõrpäritoluga terminit, moodustavad 16,4% nende kognarvust), 1907 (92 terminit, 14,4%), 1894 (90 terminit, 14,0%), 1910 (59 terminit, 9,2%), 1904 (32 terminit, 5%) 1906 (23 terminit, 3,6%), 1892 (23 terminit, 3,6%), 1912 (22 terminit, 3,4%). Ülejäanud aastatel oli tekstides vähem kui 10 esmaesinevat võõrterminit. Terminite hulga ja aasta jooksul ilmunud lehekülgede arvu suhte järgi on esikohal aastad 1904, 1913, 1910, 1907, 1892, 1908, 1984.

Nimetatud suhted määrab aasta jooksul ilmunud raamatute hulk, maht ja sisu. Lehekülgede arvult on esikohal aasta 1894 (1205 lk., võõrterminite ja lehekülgede suhe 0,075). Parast 1904. a. muutub suhe suuremaks (0,1 või üle selle), ilmunud lehekülgede arv on aga väiksem (1907 - 741 lk., 1913 - 714 lk.). Kaks oluliamat trükist, mis mõjutasid nimetatud arve, olid P. Hellati "Terviseõpetus" (I trükk 1894, II - 1913) ja ajakiri "Tervis", mis hakka ilmuma 1904. Hellati raamatu

kahe trüki terminid mooduetavad 40% analüüaitavatest varian-
tideet.

Antud materjali põhjal saab jälgida eesti meditsiini-
terminoloogia internatelineerumist, millele viie kreeka-
-ladina elementide kaetueelevõtmine. Samas aga toimus vas-
tupidise protsessina demokratiseerumine, s.o. võorelementide
asendamine omadega. Kui möödunud sajandi lõpul püüti kasuta-
da veel võimalikult rohkem omasõnu, siis käesoleva sajandi
alguses tuleb tekstidesse üha rohkem võörtermineid (vt.
"Terviseõpetuse" sissejuhatus).

Laene võib liigitada semantilisteks laenudeks ehk kal-
kadeks, kus kõik võorelemendid on asendatud, segalaenudeks
(loan-blend), kus asendamine on toimunud osaliselt (Haugen
1950 : 26) ja võöräpärasel kujul üle võetud laenudeks, mil-
lel on 1) foneetilised, 2) graafilised, 3) grammatilised ja
4) leksikaaleemantilised võörjooned. Nende aseimileerumine
on aluseks variantiderohkusele, mis kaasneb võörterminite
keeldetulekuga.

Assimileerumine on järkjärguline protsess, kus erista-
take kahte (Гришев 1982 : 124-126) või kolme etappi (Аристова
1978 : 8-9). Esimest etappi iseloomustavad kirja- ja sõ-
narõhu varieerumine, leksikaalse konteksti piiratus (Бруннер
1955 : 102-104; Буржимова, Войнова, Кутина 1972 : 184-185,
255-257). Eesti meditsiinitekstides on näiteks koolera järg-
mistes variantides: kolera, oholeera, kholeera, koller. Vari-
eerub ka tüvevokaal: veen on i-tüve asemel a- ja e-tüveline
(weena wereks, wenedeks). Sufiksid liituvad erinevatele tü-
vekujuudele: anatomiline - anatomiline, anatomilise, anato-
mialikult (Hellat 1894). Sõnu kasutatakse ebatäpselt nii si-
sult kui vormilt: genealogi tabelid pro genealogilised ta-
belid (Hellat 1894). Esimesel etapil toimivad seega kõik nel-
li assimileerumise aspekti.

Teisel etapil termini tähendus täpsustub, diferentsee-
rub, kujunevad stilistilised varjundid. Ülekaalus on assimi-
leerumise stilistilised varjundid. Ülekaalus on assimileeru-
mise lekeikaal-eemantiline külg. Foneetiline, graafiline ja
grammatiline muganemine ei pruugi selleks ajaks lõppenud ol-
la (Гришев 1982 : 121). Teise etapi põhijoonteks on võima-
lus kasutada võörpäritoluga terminit ilma selgituste ja oma-
keelsete sünonüümidega ning variantsuse kadumine. Sisu ja
vormi täpsustamine toimub aga ka hiljem, näit. kokku-lahku-
kirjutamine, liitumine (Kull 1966 : 284-294, Alvre 1969 : 490

-496, Alvre, Boston 1979 : 371-375), rõhulise silbi vokaali pikkuse tähistamine (Kindlam 1983 : 305-306). Enne 1914. a. oli meditsiinitekstides assimileerunud sõnu vähe, peamiselt sellised, mis olid kasutusel juba enne 1869. a. ja esinesid Wiedemanni sõnaraamatus.

Võõrpäritoluga termin ilmub teksti tavaliselt toorlaenu kujul. Selle peamisteks tunnusteks on siin peetud eraldatust konteksti nõuetest ja vastavust lähteele kirjapildile ning normidele. Vene terminoloogiaalases kirjanduses nimetatakse toorlaene barbarismideks (Грмвв 1982 : 127-128), kus on näidetena toodud ka meditsiinitermineid. Barbarismi määratakse funktsionaalse ja stilistilise võõruse ning ladina tähtede kasutamise järgi. Selline käsitlus ei sobi aga kõikide keelte puhul (Bym 1983 : 22-23). Meditsiinitekstides on toorlaenu tavaliselt sulgudes või kursiivis. Sama termin võib aga ilma toorlaenu tunnusteta esineda isegi samas teoses: neeru iwataolist kõdunemist (degeneratio amyloidea) (Hellas 1894 ja 1913) ja degeneratsiooni ehk kõdunemise (Hellas 1913). Alati pole kerge vahet teha toorlaenu ja assimileeruva sõna vahel. Omakeele morfeemid võivad lisanduda ka võõraste vormitunnustega sõnadele: väljalootamise tungiks (expansioniks) (Hellas 1913). Kui kontekst ei nõua muhtelõppe, on raskem määrata sõna staatust: nakatus (infectio) (Hellas 1894). Kas tegu on toorlaenu või mitte, aitab otsustada terminite esinemine kogu teksti ulatuses ja samuti tuletiste olemasolu. Kuna viimase näite puhul on tekstis ka tuletis infektsiooniliste, võib eeldada, et selletüveline termin polnud enam toorlaenu. Juhul kui võõrpäritolu terminil formaalsed võõrtunnused üldse puudusid, võib otsustada ka ühildumise järgi. Näidet kuni pärasoole avanduseni (anus) (Hellas 1913) tuleks ühildumise puudumise tõttu lugeda toorlaenuks. Meditsiinitekstides on tavaline, et toorlaenu kujunevad eestipärasustatud võõrtüvelisteks terminiteks, assimileerudes foneetiliselt, graafiliselt, grammatiliselt ja semantiliselt.

Foneetilist assimilatsioonit saab diakroonses analüüsis jälgida ainult siis, kui talle kaasneb ka graafiline, s.o. kirjapildi muutus. Viimane sisaldab seega ka mnganemise haaldukslikud tunnused, muutes graafilise assimilatsioonit laimaks mõisteks kui foneetilise. Besti keeles tähendab graafiline assimilatsioon võõraks peetavate tähtede asendamist, kma juures häälduses ei tarvitse muutust olla. Kui lähteele hääldus ja kirjapilt lahkesid, kasutati eesti tekstides nii

transliteratsioon, sõna tähttähelist edasiandmist originaali järgi kui ka transfonatsioon, kirjutamist häälduse järgi: sigreen on tekstides neljal kujul: migraine (Tõnisson 1895), migraene (T 1904), migran (ATS 1912), sigreen (Masing 1914). See kreeka päritolu sõna on kasutusele võetud prantsusepärasel kujul (kr. hemikrania 'ühepoolne peavalu', κρανίον 'kolju').

Võerkeelendite assimileerumine algab fonetiliste võõrjeonte asendamisest või kadumisest. Eesti keelele on iseloomulik konaonantühendi lihtsustumine või kadumine sõna algul (ska. Spritze > prits). Häälikute asendamisel ei tarvitse vastavus olla üka ühele, laenamise algetapil olid gangreeni vaated gangren (Danber 1908) ja hangrain (Stockham 1907).

Tüüpiliseks assimilatsiooninähtuseks on meediaklusii-li saandamine teenusaaga sõna algul, mis esineb 4,6% varieeruvataat sõnades: bakter - pakteeriateks (Hellat 1894), battill - pataillus (Hellat 1894), diftteria - tihwteritis (Hellat 1894), destilleerimine - testileerimise (Hellat 1894), kraad - kraat (Hellat 1894), aga ka graadis (Kreutzwald 1879). Viimane sõna (lad. gradus 'samm') oli keeles kasutusel enne 1869. a., kuid ainult soojuste mõõtmisega seoses. Selle tähenduse fikseerib ka Wiedemann. Arstiraamatutes hakati sõna kasutama uue tähenduvarjundiga (aste): kõrgel graadil kontide paksuks minema läbi (Tõnisson 1894). Siin asetleidev polüaemia teke iseloomustab leksikaal-semantilisi muutusi uute sõnade keeldetulekul.

Muutuuga kirjapildis ei kaasne alati muutused hääldu-see. Päritelukeele ühele häälikule antakse laenamise algetapil mitmeid vaateid. Transfonatsiooni või transliteratsiooni kasutamine sõltub mitmest asjaolust ja tingib kirjapildi suure varieerumise. Eesti keele mõjule lisandub vahekeele, peamiselt saksa keele mõju. Sõna graafilist kuju mõjutavad ka lähtekeeles (ain peamiselt kreeka keeles) toimunud hääliku- muutused. Kõige rohkem vaateid on eesti tekstides häälikutel f, u, h või k (kr. χ) ja tänapäeval e või ee-ga tähistataval kreeka α-l (lad. ae).

f on tekstides viiel kujul: f, ph, v, hv ja p. See varieerumine hõlmab 5,9% terminitest. f ~ ph vahelduse määrab sõna kuuluvus kreeka või ladina keelde. Nagu paljudes ladina tähestikku kasutatavates keeltes (sealh. inglise, saksa, prantsuse) oli ka eesti keeles ladina tüvede puhul f, kreeka tüvede puhul ph. Viimane ei esinenud aga järjekind-

lalt, vaid võis vahelduda f-iga isegi samades tüvedes. Kreeka sõnast φύσις ('loomus, loodus', tänap. füüsio- ja füüs-) tuletatud terminid on kolmesuguse kirjapildiga: füsiolog (Dogel 1910), Physiologia (O 1883), wisiologiaet (Hellat 1890), phiisikalikku (Stoekham 1907), füsikaliste (Book 1885), wiisikalised (Hellat 1894). Suuremate euroopa keeltes on praegu selle tüve puhul kasutueel ph (ingl. physiology, sks. Physiologie, pr. physiologie), kus kirjapildil on täita etümoloogiline funktsioon. w esinemise eesti tekstides on seotud foneetilise aseimilatsiooniga. Teatavasti oli f esimene häälik, mille võorust eesti hääldusee märgati (Guts laff 1648). w oli kasutusel füs-tüve puhul küllalt kaua enne vastavate meditsiiniterminite kasutuselevõttu. Ka Wiedemannil leiame wizika - Physik. Transfonatsioon on omasem vanemale kirjakeelele, näit. meedia asendamisel teenuisega: kripi töbi (P 1889), kripp (Wiedemann 1869), praeguseini on jäänud kasutusse kraad. Gripp on üks vähesed vene päritolu haigusnimetusi (vn. ХРИП 'kähin'), mis on keelde tulnud saksa keele kaudu (Grippe). Bsmakordselt esines ta seal 1782. a. gripiepidemia järel (Baoh 1952 : 242). Vanemates tekstides sagedamini kasutatud hv ja p f-i asemel (tihvus, prantsus) esineb wajandivahetuse tekstides ainult üksikjuhtudel: tihwteritise (Hellat 1894), Diapragma (T 1904), kuid viimase puhul võib tegemist olla ka trükiveaga, sest tavaline kirjapilt oli ph-ga. Saksa päritolu welsker, mis on tänaseni kasutusel assimileerunud kujul, oli alguses welskär, welsker (Wiedemann 1869), kus näeme ka rõhu varieerumist. Hiljem aga feldscherile (I'linski 1879), feldscheri (O 1892). Ladina päritolu terminites, mis on kasutusele võetud pärast 1869. a., on f nii sõna algul kui keskel (fundus, ferment, desinfitsariima jne.).

Kreeka χ on tekstides neljal kujul: h või k, ch või kh. Häälduslikult on siin kaks erinevat võimalust (h või k), millest kummalegi vastab kaks erinevat graafilist kaju. Hääldus ja ka kirjapilt sõltus ja sõltub praeguseini hääliku asendist (kas sõna alguses või keskel. χ graafilised variandid moodustavad 7,9% varieeruvatest sõnadest. Kirjapildis esines igas positsioonis kõige sagedamini ch: ohromatiline (T 1908), ahromatinist (T 1908), ohümuse (Sachs 1910), leoheks (Stoekham 1907). Sõnaalgulist χ -d tähistati aga ka k-ga, paralleelvariandid võisid olla isegi samas teoses: keemotaksis ja chemotaksiseks (mõlemad Dogel 1910), kirurgialist (Hellat

1894) ja shirurdiina (Stoekham 1907), kronilised (T 1908). Kolmanda variandina võis sama alguses olla h: kүүлus oli kirjutatud kehal kujul hүүлus (Hellat 1894) ja ohylus (Hellat 1913). Hainasid ka kh ja k: kolera (Grigoraw 1892), kholera (IBS 1892). Kui tänapäeval on sõna alguses järjekindlalt kasutusel k, siis sõna kaskel see nii kindlalt fikseerunud pole: kreeka χολή 'sapp' on ainseks sõnadele koolera, koleerin, koleeriline jne., aga sõna sees melanhoolik, kuid ka-kokealin. Vanaaetes tekstides olid malanholikud (S 1893), malanholias (T 1905). Praegused lohhia, kaheksia, liide -tribha (kr. σπίθ, gen. σπίθης 'juus') olid esmasine-
 määlel oh-ga: loohaka (Stoekham 1907), kaoheria (T 1911), trishieria (T 1903). Besti kaal oma kahe erineva graafilise ja foneetilise vastega kreeka χ -le erineb praegu teistest suurematest euroopa keeltest, kus nii sõna alguses kui keskel on sellel häälikul ühe kindel hääldusvaste. Vene ja saksa keeles on selleks h, inglise keeles k. Viimasel juhul on hääldusel täita etümoloogiline funktsioon, kuna inglise sõnades on oh häälduseks [tʃ]. Nimetatud probleemiga liitub ka kreeka spiritus sanar'i (°) tähistamine kirjas, mida hääldati h-na. Nii inglise, saksa kui eesti keeles on vasteks h: d/ʃ (kr. 'veri') annab ingl. haemo-, hemo-, sks. Hämo-, eesti kano- (esmasineamäele hamofiliat - Hellat 1894). Vene keeles on vasteks r. Besti keel ei ole seega omaks võtnud ei saksa vasteid, kus oh ja h on erinevad foneemid, aga ka vene omi (x ja r). Kuna eesti keeles üldjuhul sõnaalguline h jääb hääldamata, siis on lähtekeele erinevate foneemide (χ ja χ̄) vastatena k ja h ootuspärased. Sõna keskel hääldub aga ka eesti keeles tugev hh, mis ongi kasutusel paljudes sõnades raaglipärase k asemel (näit. lohhiaid) ja põhjustab ebajärjekindlust kirjapildis (Kindlam 1978 : 265-266).

Vahendajakeele mõju on ilmne kreeka υ vastetes eesti tekstides. Variante on kolm (y, ü, i) ja nad moodustavad 16,7 % varieeruvatest sõnadest, y ja ü vaheldus puudutab ainult sama graafilist külge ja pole hääldusega seotud. Paljudes keeltes säilib y kreeka päritolu sõnades, viitamaks sõna etümoloogiale. Põhimõtte sai alguse juba ladina keelest, kus kreeka sõnades olid ainult neile iseloomulikud tähed (ph, y, rh, rh). Tendents jätkus ladina keele baasil või selle mõju all majunenud keeltes (inglise, prantsuse, saksa jne.). Soome keeles aga tähistab vastavat foneemi kõikjal y ja kirjapildil, ei ole seega etümoloogilist funktsiooni. Sama kehtib

ka eesti keele kohta, kae sõnade eemaesinemise puhul küll püüti mõnevõrra säilitada kreeka γ -d, kuid see tendents polnud kuigi järjekindel ja praegu esineb kõikjal ainult η . Naa ti keelele on η algselt omase häälik, selle kõrgenemine pole kirjakeelele omase. Seega η hääldamisa ja kirjutamine halman da variandina tulaneb koaleajalaalistest muutustest lähta- ja vahekeeles. Kreeka ja soejäral ka vane keeles muutus γ hääldus η -ke. Ladina kaale kaudu aakaa keolda tulmid kreeka sõnadel on toimunud sama muutus: glysterium - klister, papyrus - papior, mõlemad sõnad tulid koaldo 14. saj. (Baoh 1956 : 142). Kolme erinevat vastet võib oosti tekstides jäl- gida kreeka sõnade $\gamma\upsilon\lambda\eta$ 'hing' ja $\gamma\upsilon\lambda\upsilon$ 'palju' puhul: asü- holoogia (Hellat 1909), psühholoogia (T 1908), , psühholoogia (Wiedemann 1869); palup (Wiedemann 1869), polipid (Täniason 1894), polypid (T 1903). Oaa näiteid vaetote kohta on juba esinenud seoses teiste häälikutaga, mis traditsioonipäraseelt kuuluvad kreeka sõnadesse (ph, oh). Lisada võika embryo (Dau ber 1907), embrio (T 1908); glukoosani, alikoosoni (mõlemad Dogel 1910), himen (Albrecht 1892), hysan (Täniason 1895), sümptomid (T 1907), simptomid (Tänisson 1894), sistäm (Wie demann 1869), musklisüsteemi (O 1890), aiataam (Albraeht 1892), süsteemiga (Täniason 1894).

Transfonatsiooi või tranalitarataiooni kasuka on lae- nude keeldetulekul raska otsustada aia, kui hääldus ja kir- japilt lahknivad juba lähtekeeles. Nii on see kreeka kaalast pärit häälikühendi $\alpha\eta$ puhul, mis esineb eesti tekstidos kama kujul. Seda sisaldavad sõnad moodustavad 3,8%. $\alpha\eta$ -d hakati kreeka keeles hääldama α ja see tava on ka praegu kehtiv. La- dina keeles oli vastaks ae, mida rahvakeele mõjul hakati meie ajaarvamise alguses hääldama α ja η . Mõlemad hääldusvariandid ja neile lisanduvad graafilised variandid (ai, ae) esi- nevad eesti meditsiinitarminites nende keeldetulekul. haemo- element tuleb kreeka sõmast aiä 'veri', millele vaatab ladina haemo-, meie tekstidos on haemophilis (Hellat 1894), hemofilia (Hellat 1913). Teisi näiteid: diäta, lad. diäta - diät (IES 1892), diäta (Anaoneq 1906); kr. aiä 'põhjus' - aitiologia (Hellat 1913); kr. aiä 'olen terve', lad. hygiaena - hygieine (P. 1891); lad. gangraena - gangrain (Stockham 1907), gangren (Dauber 1908), gangraena (Masing 1914).

Tähestiku kolmanda tähe c hääldus sõltus aasuti ladina keele ajaloos toimunud muutustest, kus eesvokaalide oos ha-

kati k asemel hääldama ts. Nähtus on veidi hilisem ae-ga toimunud ja kuulub 6. sajandisee (Гурвичева 1959 : 40). Terminite graafiline kuju eesti tekstides varieerub rohkem kui seda tingiks hääldus; ühe tähemärgi ja kahesuguse häälduse asemel on neli märki (o, k, ts, z), millele vastas kahesugune hääldus. Sõnad nende variantidega moodustavad 11,3% k-lisele hääldusele vastasid o (nagu ladina, inglise, prantsuse keeles a, o, u ja konsonandi ees) ja k (nagu saksa keeles: lad. ococous, eks. Kokken). Besti tekstides on gono-ooouu (Sohn 1906), gonokokkused (Bernstein 1912), sooliosis (T 1906), sklerosis (Hellat 1913). Prefiks kon- (kom-) võis olla kahel kujul: komaru (Wiedemann 1869), omprese (T'linkski 1879). ts-häälduse tähistamiseks oli kolm võimalust: c (nagu ladina, inglise, prantsuse keeles: lad. oentrum, ingl. pr. entre; lad. baoullus, ingl. baoullus), z, millele oli aluseks saksa keel (Baoullen, Zentrum, association, desinfiziren), ja lõpuks eesti keelele omane variant ts. Tekstides esinevad need järgmisel kujul: batsillused (Rotaalia 1885), basilluse (Zeege-Manteuffel 1891), baoullid (O 1882); desinfiziritud (IES 1892), desinfizoida (Albrecht 1899), desinfizitseritud (T 1908); oentrum (Hellat 1894), tsentrum (Hellat 1913); association'i (T 1906), assotsiatsioon (Dogel 1910); liide -tsuut (kr. κυστός lad. -cytus) esineb kujul -oit (Dogel 1910), -oyt (T 1911), -tsit (Dogel 1910) ja -zyt (Dauber 1908).

Bespool nimetatud hääldusmuutustega seostub ka ühendi -tio hääldus ja kirjapilt. Keskaaja ladina keeles hakati seda kirjutama isegi -cio, kuna häälduses vahet ei olnud. Besti tekstides varieeruvad -tio, -tion, -tsio ja -tsion, moodustades 5,9%: infectio (Hellat 1894), infeksionilliste (Hellat 1913), infectionilised (Wigdortohik 1911). Sufiks -io esineb rööbiti omasufiksiga -mine: destillation, aga destilleerimise (mõlemad Book 1885).

Lõpuks veel üksikute häälikute vasteid, mis iseloomustavad graafilist assimilatsiooni: kreeka ψ, eesti tekstides th ja t, näit. pathogene (Rotaalia 1885), patogeni (O 1892), thermometer'i (Grigorew 1892), termomēter (Wiedemann 1869), anthropologid (T 1907); kreeka ρ, eesti tekstides rh ja rr, näit. katarr (O1892), katarrh (ATS 1912), katarrra (Wiedemann 1869), rheuma (Kreutzwald 1879). Nende häälikute puhul erineb eesti keel jällegi saksa ja inglise keelest, kus vastavad kreeka häälikud antakse edasi h-ga. Kreeka ϕ on

eesti tekstides z, näit. eczema (Hellat 1894), spermatozoi-
d'eka (ibid.); kreeka ξ ja lad. z olid ks või X, näit. ref-
lex (Hellat 1894), refleksiks (Pawlow 1912), excrementum ja
ekskrementides (mõlemad Stockham 1907), oksüderimine (Dauber
1907), oxüdiks (Dogel 1910).

Sõnarõhku ja selle varieerumist on raske jälgida, kuna
rõhulise silbi vokaali ei märgitud võõrpäritoluga sõnades üh-
diselt kahe tähega. Tänapäevast erinev rõhk, mis polnud veel
nihkunud esimesele silbile, on sõnades bakteeriate (Rotaalia
1885), kānāl (Wiedemann 1869), kaanaliga (Albrecht 1892),
kanaali (Tõnisson 1895), kōhamaterjaal (O 1882), orgaanide
(Bock 1885), aga ka organ (Wiedemann 1869). Kirjapildist
nähtub ka vastupidine tendents, kus esialgu eestipäraselt
esimesele silbile nihkunud rõhk on praegu järgsilbil: kliis-
terid (Jaanus 1893), kliisteri (Tõnisson 1894), kuigi oli ka
klisteeripanemised (Kreutswald 1852), klystier (Mohrfeld
1881), klieteeripritsiiga (Kreutswald 1879). Sunpäraseks
muudetud vorm viimase sõna kohta oli lieteri wirts (Freund-
lich 1888).

Kuigi astmevaheldust on kirjapildi ebaühtluse tõttu ras-
ke jälgida, eaab teenuisklusiiilide puhul siiski märkida ast-
mevahelduse puudumist seal, kus see tänapäeval esineb: appa-
rat (T 1905), apparatidele (S 1893), (gen.) sünnitamise apa-
rati (Stockham 1907), kuid oli ka hingamiseaparadid (Zehden
1908). t ~ d vahelduse puudumisele viitab idicootid (Hellat
1894).

Võõrpäritoluga sõnade g r a m m a t i l i s e a s -
s i m i l e e r u m i s e g a kaasnes samuti variantide-
rõhkus, mis avaldus mitmetes tüvekujuades ja tüvevokaalides
ning kreeka-ladina soolõppude kasutamises. Tüvevokaalile
avaldas mõju nominatiivi lõpp, mis omakorda oli sageli üle
võetud kreeka-, ladina- või saksapärasel kujul. Amōōōb oli
kolme tüvevokaaliga: amōbasid (T 1908), amōbed (Dauber 1908),
amōbidega (T 1905). Varaseim on siin praegusele vastav i-tü-
vi. Aort on a-lõpuline saksa, vene, inglise, ladina keeles,
kreeka algkuju lõpeb pika e-ga; eesti tekstides oli samuti
a-tüvi: aortast (Hellat 1913). Diapragma esines kolmel kujal:
diapragma (T 1904), diaphragme, diaphragmo (mõlemad Stockham
1907). e-tüvelised olid järgmised sõnad: lohhiad - loehaka
(Stockham 1907), mōōōg - massesse (Pawlow 1912), mōōōl -
mooldedeks (Tõnisson 1894), muttar - mutre sees (Albrecht 1892),
plōōōm - plombedega ja plombi (T 1903), yeēēē oli kasutusel

nii g- kui a-tüveliseena (ladina vena, saksa Vene): wene-
daks (Sarw 1904), weena wereks (Dogel 1910). Oli ka prae-
 gussat erisevaid u-tüveeid: nerwud (O 1888), närwuslik (O
 1890), närwus G. nerwuse (Wiedemann 1869). Siin on ilmne
 ladina keele mõju (lad. nervus), kuigi tavalisem oli siiski
i-tüvi. Ladinapärase on ka tonsillad (Hellat 1913). Sufik-
 aiteet esinesid rööbiti kreekapärase lõpp -ia ja saksa -ie
 (-algia ja -algie, -logia ja -logie jne.).

Ladina mssseoo lõpp -us säilis üldiselt ka eesti teks-
 tides (tropismus, organismus, trombus, batsillus jt.). Koha-
 ti esinee aga ka lähiknu: kokid - mikrokoki (O 1892), kok-
rideks (Sohn 1906), kaid ka mikrokokused (Rotaalia 1885).
 Kreeka suffiks -itis oli üldjuhul täielikul kujul: neuritised
 (T 1911), kronchitineks (Hellat 1894), kuid ka bronchit
 (Steehman 1907).

Lõpuks tuleb nimetada ka sellist võimalust, kus vöör-
 päriteluga sõnad tulevad keelde ilma formaalsete vöörtunnus-
 teta. Kui ka häälikuline ja graafiline kuju vastavad eesti
 sõnadele, säilib aiieki leksikaal-semantiline vöorus, mis
 avaldub laenatud sõna jutumärkidesse panemises või muutelöpu
 eraldamises apostroofiga: aura'ks (T 1904), siinus'teks (Hel
 lat 1913). Laenude semantilisel mnganemisel siin aga pike-
 malt ei peatuta.

K o k k u v ö t e. Kreeka ja ladina laenude tulek eesti
 meditsiiniteketidese 1869-1914 seostub nende fonetilise,
 graafilise ja grammatilise kuju varieerumisega. See on ting-
 itud lähte- ja vahekeele mõjust ja tulekkeele, s.o. eesti
 keele eripärest. Kreeka-ladina mõju avaldus sõnade graafilise-
 es kujus (ç, f, ph, z, th, rh, oh), mõnede häälikute hää-
 duses (ç, z, se, ai), ladinapärase tüvevokaali (aorta, vee-
na) kautamises ja kreeka-ladina lõppude esinemises (-us,
-um, -is jne.). Saksa keele mõjul on ladina päritolu sõnades
ç (desinfisiritud). ç on kõrgenenud ja asendunud i-ga, tüve-
 vokaaliks en tänapäevase i asemel e (pause, masse, methode).
 suffikitel on sakspärase kuju (-logie). Sõnu transfoneeriti
 keelätulekul, eriti varamemal perioodil kuni möödunud sa-
 jandi lõpuni (tihwtoritis, pakteeria), mõnede sõnade puhul
 (eriti prantsuse päritoluga, näit. karantiin) on see säili-
 nud tänapäevani. Kreeka häälikutel oli mitmesuguseid vasteid,
 teiste hulgas esimesid ka tänapäeval kasutatavad variandid.
 Sealjuures ei säilitatud ladina keelest pärit ja saksa, ing-
 line ming prantsuse keeles praegugi kasutatavat etümologi-

list printsiipi kreeka sõnade graafilises kujus (ph, th, g). Vöörpäritoluga sõnadesse hakkas tulema astmevaheldue, mis aga alguses polnud järjekindel. Varieerus sõnarõhk (organide ~ organisid) ja võis nihkuda eesti keelepruugile vastavalt esimesele silbile. Ajapikku fikseerus eestipärane rõhk varem laenatud ja enam kasutatavates sõnades (kanal, materjal, bakter jt.).

Kirjandus ja selle lühendid

Albrecht, J. F. 1892, Inimane ja tema sugu, Tallinn; 1899, Tiisikus, Tallinn; Alvré, P., Boaton, L. 1979, Ühe oskussonastiku head ja vead. - Keel ja Kirjandus: 371-375; Alvré, P., Lepp, A., Leup-Kegermann, B., 1969, Humanitaaranateemia eeskassonade olukorrad. - Keel ja Kirjandus: 490-496; Anson, G. 1906, Uye iseart, Tartu; ATS 1912 - Aratiteaduse ja terwisehoiu sonaraamat, Tallinn; Böh, A. 1996, Geschichte der Neutsohen Sprache, Heidelberg; Bernat, A. 1918, Juhatage-raamatuke, Tallinn; Bock, H. 1885, Tarwias heidmiae opetus, Tartu; Dauber, A. 1907, Elu algua ja läpp, Tallinn; Dogel, A. S. 1910, Werl, Peterburg; Framndlich, C. W. 1888, Pöllumeha git, Pärnu; Grigoraw, N. 1892, Abinoud kolera wastu woitlemiaeaka, Tallinn; Gmatalaff, J. 1648, Observationes Grammaticas circa linguam Esthonicam, Dorpat; Haugen, E. 1950, The analysis of linguistic borrowing. - Language 26,2; Hellat, P. 1909, Alkoholismuse põhjused, Tartu; 1890, Teated "Terwias opetuse" ilmumise ja sigu kohta, Narwa; 1894, Terwias opetus, Tartu; 1913, Terwias-opetus. Teine talendatud trukk, Peterburg; IES 1892 - Isekaitsemise ettewaatomise seadmised kolera wastu; Rewel; I'linski, P. A. 1879, Mia katk on, Patarburg; Janus, J. M. 1893, Rahwa tohter, a.l.; Kindlam, E. 1978, Mõttisklusi terminite teemal I. - Nõukogude Eesti Terwishoid: 265-266; 1983, Vokaalipikkuste edaialandmusest antiikkeeltest lahtuvates terminites. - Nõukogude Eesti Terwishoid: 305-306; Kreutzwald, P. R. 1852, Teejuhataja ammakoolliste opetuse jurag, Riga; 1879, Kodutohter, Tartu; Kull, R. 1966, Vormituubi moju wooraonalise esikomponendi liitumisele. - Keel ja Kirjandus: 284-296; Masling, J. 1914, Naistehalgused, Tallinn; Mohrfeld, A. 1881, Rutuline abi onnetuse korral, Tartu; Olewik, P. - Postimees; Pawlow, I. 1912, Looduateadus ja peesaju, Peterburg; S. 1893, Onanismus ehk suguhimn, a.l.; Sachs, H. 1910, Inimese keha ehitus ja tagasua, Tallinn; Sarw, J. 1904, Praeguae aja tegus, Jurjew; Stoekham, A. 1907, Tokologia e. sunnitamiae teadus, Tartu; Sohn, W. 1906, Tahtegmad kulgahakkavad haigusad, Tallinn; Zehden, G. 1908, Akilised haigusad, Tallinn; Zagal-Mantguffel, W. 1891, Monda leprast, Hiia; Tawis; Tonisson, M. 1893, Rahwa-tohter, Paide; 1894, Naiste peegel, Paide; 1894, Amnamoori kasiraamat, Paide; 1895,

Looduse kuningae, Paide; 1895, Uus tohter, Paide; W i e - d e m a n n, F. J. 1869, Ehnstnisch-Deutsches Wörterbuch, Peterburg; W i g d o r t c h i k, M. A. 1911, Kodu-arst, Tartu;

А р и с т о в а В. М. 1978, Англо-русские языковые контакты, Ленинград; Б и р ж а к о в а Е. Э., В о й н о в а Л. А., К у т и н а Д. Л. 1972, Очерки по исторической лексикологии русского языка XVII в. Языковые контакты и заимствования, Ленинград; В р у н е р К. 1955, История английского языка, Москва; Б у ш О. 1983, Об определении категории лексических варваризмов в балтском языкознании. - Научно-техническая революция и проблемы культуры языка науки и терминологии, Вильнюс; Г р и н е в С. В. 1982, Терминологические заимствования. - Вопросы заимствования и упорядочения иноязычных терминов и терминологических элементов, Москва; Г у р и ч е в а М. С. 1959, Народная латынь, Москва.

А. Л и л л ь
(Тарту)

ПОЯВЛЕНИЕ ТЕРМИНОВ ГРЕЧЕСКО-ЛАТИНСКОГО ПРОИСХОЖДЕНИЯ В ЭСТОНСКИХ МЕДИЦИНСКИХ ТЕКСТАХ (1869-1914)

Р е з ю м е

Заимствование медицинских терминов греческо-латинского происхождения сопровождается варьированием фонетической, графической и грамматической форм. Этапу усвоения термина эстонским языком может предшествовать употребление слова в качестве варваризма, в котором сохраняется графический облик иностранного языка. При этом в эстонском языке не соблюдается принцип сохранения определенных букв и сочетаний по этимологическому принципу (напр., в словах греческого происхождения употребляются ph и f, th и t, rh и r, ch и h). Параллельно встречаются варианты, в которых заметно влияние немецкого языка как посредника (напр., z вместо c и i вместо e). Влияние латинского и немецкого языков отражается в варьировании глагольной основы (напр., veen : род. veeni употребляется вместо современного i латинское a или немецкое e). Ударение может в некоторых случаях переместиться на первый слог и в случае часто употребляемых слов оставаться на нем.